

RECENZJE

ANNA MISZTA* | INSTYTUT JĘZYKA POLSKIEGO POLSKIEJ AKADEMII NAUK, KRAKÓW

Helena Krasowska, Magdalena Pokrzyńska, Lech Aleksy Suchomłynow, *Świadectwo zanikającego dziedzictwa. Mowa polska na Bukowinie: Rumunia – Ukraina*

INSTYTUT SLAWISTYKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK, WARSZAWA 2018, s. 386

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.100.1.10>

Przedmiotem recenzji jest publikacja będąca jednym z efektów projektu pod tytułem *Mowa polska na Bukowinie Karpackiej. Dokumentacja zanikającego dziedzictwa narodowego*, zrealizowanego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki w latach 2015–2018. Przedstawiciele najstarszego pokolenia mieszkańców historycznej Bukowiny zostali przebadani pod kątem zróżnicowania mowy polskiej. Badania przeprowadzono z zastosowaniem jednakowej metody i takich samych narzędzi badawczych w północnej (ukraińskiej) i południowej (rumuńskiej) części regionu. Po raz pierwszy zatem zrealizowano jednorodny metodologicznie projekt na terenie całej historycznej Bukowiny. Warto wspomnieć, że język Polaków mieszkających w Rumunii był już częściowo badany, ale polszczyzna mówiona mieszkańców Bukowiny północnej jest badana po raz pierwszy na tak szeroką skalę.

Zarówno sam projekt, jak i publikacja jego wyników wpisują się w nurt badań nad mniejszościami etnicznymi, ich mową i kulturą, który jest szeroko reprezentowany w socjolingwistyce, dialektologii i innych dziedzinach językoznawstwa. Warto tu dla przykładu wspomnieć chociażby prace pod redakcją Jerzego Tredera (2006) o języku kaszubskim, Jolanty Tambor (2008) o Ślązakach i ich mowie czy Heleny Grocholi-Szczepanek (2012) na temat języka mieszkańców Spisza.

Książka została podzielona na trzy części. Część pierwszą, *Bukowina – region i jego mieszkańcy*, napisał Lech Aleksy Suchomłynow. Zaprezentowane są w niej demografia Bukowiny, proporcje ludności ukraińskiej i rumuńskiej od 1880 roku po współczesność, a także niezwykle istotna kwestia obecności Polaków na Bukowinie, ich osadnictwa i zmiennych losów. Obszerny rozdział *Stan badań nad językiem i kulturą Polaków bukowińskich* opisuje pokrótce prace innych badaczy podejmujących tę tematykę, w różnym zakresie i z wykorzystaniem rozmaitych metodologii. O Polakach na Bukowinie i ich języku napisano również wiele wartościowych opracowań, warto przypomnieć chociażby prace Kazimierza Feleszki (2002, 2003) czy Eugeniusza Kłoska (2005), jednak dotychczas autorzy skupiali się na wąskim zagadnieniu,

* anna.miszta@ijp.pan.pl; ORCID: 0000-0003-0055-8840

na przykład języku konkretnej wsi czy okolicy, opisywali historyczne dzieje Bukowiny bądź też różne aspekty życia bukowińskich górali, na przykład edukację dzieci. Recenzowana pozycja jest chyba pierwszym dziełem tak obszernie i całościowo opisującym problem mowy polskiej na terenie całej historycznej Bukowiny, przy zachowaniu spójnej metodologii.

W badaniach wykorzystano cztery metody:

(1) Metodę otwartego wywiadu biograficznego, przy czym scenariusz rozmowy podzielony został na trzy etapy: narrację autobiograficzną, odniesienie do niej oraz pytania otwarte. Język pytań został dostosowany do okoliczności, a zatem w wypowiedziach badacze wplatali słownictwo gwarowe, słowa ukraińskie lub rumuńskie, w celu ułatwienia rozmówcy przejścia na kod gwarowy (prymarnie stosowany jako język rodzinny, a nie w sytuacji oficjalnej, jaką jest wywiad).

(2) Wywiad fokusowy – zogniskowany wywiad grupowy.

(3) Dokumentację fotograficzną tradycji ludności polskiej na Bukowinie.

(4) Obserwacją uczestniczącą – badacze mieszkali w miejscowościach, w których trwały prace nad projektem, zaprzyjaźniali się z ludnością, prosili o drobne przysługi (np. oprowadzenie po okolicy), aby zmniejszyć dystans wobec obcych i łatwiej przeprowadzić wywiady.

Polaków jest na Bukowinie niewiele ponad pięć tysięcy, badania prowadzono w 58 miejscowościach, wzięło w nich udział 358 osób. Rozmówcy, zgodnie z założeniami metodologicznymi projektu, mieli być reprezentantami pokolenia najstarszego, i tak jest – większość badanych urodziła się między rokiem 1924 a 1956, natomiast oczywiście zdarzają się też rozmówcy młodszy, zwłaszcza w wywiadach grupowych. Transkrypcja rozmów jest półortograficzna – zabieg ten umożliwia lekturę i zrozumienie tekstów nie tylko przez językoznawców, ale też przez szersze grono czytelników.

Druga część książki, *Ludzie i język*, napisana przez Helenę Krasowską, została podzielona na dwa rozdziały. Pierwszy z nich poświęcono zróżnicowaniu bukowińskiej mowy polskiej, jak również omówiono w nim cechy wspólne wszystkim jej użytkownikom. Typologia gwar polskich na Bukowinie dokonana przez autorkę zawiera charakterystykę fonetyczną, która została porównana z cechami gramatycznymi języka ogólnego. Kolejny rozdział tej części zawiera opis środowiska społecznego i warunków, w jakich rozwijała się polska mowa na badanym terenie. Wybory językowe Polaków na Bukowinie były uwarunkowane nie tylko kontekstem religijnym, ale też przynależnością państwową. H. Krasowska, pisząc o tym, stara się również dociec przyczyn utraty ciągłości językowej przez Polaków mieszkających na owych terenach.

Dział trzeci, *Tradycje i język*, opracowany został przez Magdalenę Pokrzyńską. Główny element tej części publikacji stanowi rozdział zawierający fragmenty wypowiedzi mieszkańców poszczególnych miejscowości na Bukowinie, z komentarzem opisującym problematyczne relacje między językiem a kulturą i życiem społecznym, a także z zarysowanym tłem historycznym dotyczącym tradycyjnej obrzędowości Polaków w opisywanym rejonie. Wypowiedzi badanych osób poświęcone są tematyce tradycyjnego roku obrzędowego, a ułożone zostały według klucza pór roku, subregionu Bukowiny (Bukowina północna i Bukowina południowa) oraz konkretnej miejscowości, w której relacje zostały zarejestrowane. Czytelnik znajdzie tu fragmenty wywiadów zawierające wypowiedzi Polaków bukowińskich o tradycyjnych świętach

dorocznych, takich jak na przykład *chodzenie po śmierguście*, *chodzenie po moju* czy *santyniela* (straż Grobu Pańskiego przez *bajaszy*, czyli nastoletnich chłopców ubranych w wojskowe stroje i mających charakterystyczne nakrycia głowy ozdobione piórami). Poznajemy przepisy na potrawy świąteczne, rodzaje wróżb na Dzień św. Andrzeja czy kolędy, które śpiewano w okresie bożonarodzeniowym.

W podsumowaniu zawarto podział na trzy typy języka, które wyodrębniono w wyniku prac nad projektem, a są to: polszczyzna bukowińska jako kontynuacja polszczyzny kresów południowo-wschodnich, gwara górali bukowińskich oraz gwara wsi Bulaj z cechami dialektu małopolskiego. Badacze informują również, że gwary w Wikszanach i Kaczyce są w zaniku, wyparł je język rumuński.

Autorzy publikacji nie zatrzymali się jedynie na opisie zjawisk, podjęli się również analizy przyczyn utraty lub zachowania mowy polskiej na badanym terenie. Wśród licznych czynników wpływających na zachowanie polskiej mowy wymieniono:

- sytuację w domu lub najbliższym otoczeniu (czy język polski jest językiem rodzinnym; czy Polacy mieszkają w zwartych skupiskach, czy są rozproszeni),
- zawód wykonywany przez mieszkańców Bukowiny (praca wykonywana w środowisku poza polskim światem społeczno-kulturowym szybko wymusza przełączanie kodów, a w końcu zanik gwary),
- wpływ organizacji i stowarzyszeń pielęgnujących polską mowę i kulturę (organizacja konkursów, przeglądów piosenki, zespoły ludowe, wspólnoty parafialne),
- wpływ państwa, zarówno Polski, jak i Rumunii (zapewnienie edukacji w języku polskim dla dzieci, ścieżki edukacji regionalnej, koła zainteresowań, wyjazdy do Polski na konkursy, przeglądy, pielgrzymki),
- religię (rola księdza, języka celebracji mszy świętej),
- tradycje życia codziennego.

Zaletą publikacji są wspaniałe zdjęcia, które pochodzą z rodzinnych albumów rozmówców i za ich zgodą zostały udostępnione lub zostały wykonane przez członków zespołu badawczego podczas badań terenowych. Pełnią one funkcję nie tylko ilustracyjną w stosunku do materiału tekstowego, ale też same w sobie są cennym źródłem informacji socjolingwistycznych (zdjęcia kartek z pamiątek, fragmentów zeszytów z przepisami na potrawy świąteczne itp.), kulturowych i socjologicznych.

Zarówno *Wstęp*, jak i *Zakończenie* zostały napisane wspólnie przez wszystkich autorów. Lista rozmówców, spis tabel, diagramów, map i fotografii, jakie znajdują się w tekście, bibliografia oraz streszczenia w językach angielskim, rumuńskim i ukraińskim zamykają publikację.

Cenne jest to, że książka ta nie została napisana wyłącznie dla naukowców, lecz stanowi także źródło informacji dla czytelników zainteresowanych kulturą ludową, językiem i jego przemianami oraz życiem Polaków poza granicami kraju. Mowa polska wśród mieszkańców Bukowiny przetrwała w bardzo ciężkich warunkach politycznych – mimo trudności około pięć tysięcy osób wciąż posługuje się tam w jakimś stopniu językiem polskim. Warto wspomnieć, że badania mowy polskiej na Bukowinie miały charakter emiczny, analizowano ją z perspektywy użytkowników. Większość badaczy zaangażowanych w projekt zajmuje się

tym tematem już od lat dziewięćdziesiątych XX wieku, a jedna z osób urodziła się i wychowała na Bukowinie. Cenna inicjatywa autorów publikacji oraz praca całego zespołu badawczego pozwala także szerszemu gronu czytelników poznać i zrozumieć kulturę i tradycje bukowińskich Polaków, ich mowę i zwyczaje.

Bibliografia

- Feleszko K. 2002: *Bukowina moja miłość. Język polski na Bukowinie Karpackiej do 1945 roku*, t. 1, red. A. Żor, Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Feleszko K. 2003: *Bukowina moja miłość. Język polski na Bukowinie Karpackiej do 1945 roku*, t. 2: *Słownik*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Grochola-Szczepanek H. 2012: *Język mieszkańców Spisza. Pleć jako czynnik różnicujący*, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków.
- Kłosek E. 2005: *Świadomość etniczna i kultura społeczności polskiej we wsiach Bukowiny rumuńskiej*, Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Tambor J. 2008: *Mowa Górnolązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Treder J. (red.) 2006: *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.